

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

FRANK VAN VREE

DIGITAAL UTOPIA

Krisis, 2009, Issue 2

www.krisis.eu

Feest! Feest omdat ook *Krisis* nu haar steentje heeft bijgedragen aan de verwezenlijking van een droom – de droom van de digitale utopie, een utopie die weliswaar pas vorm kreeg in de laatste decennia van de vorige eeuw, maar wortelt in veel oudere visioenen van alexandrijnse bibliotheken, encyclopedische collecties en andere bronnen van alomvattende kennis.

Nog voor de Tweede Wereldoorlog krijgen deze visioenen elektronische dimensies, zoals in de befaamde essaybundel *World brain* (1938) van de Britse schrijver H.G. Wells. In enkele lucide passages ontvouwt Wells de idee van een universele, zich ontwikkelende encyclopedie die de mensheid zou helpen beter geïnformeerde wereldburgers te worden. Onze encyclopedieën, zo betoogde Wells, verkeren nog in het stadium van de paardenkoets, in plaats van dat van de auto en het vliegtuig. De nieuwe *Permanent world encyclopaedia* zou dankzij een ‘information highway’ functioneren als een ‘complete planetary memory for all mankind’, toegankelijk voor iedereen, een systeem dat de waarneming voor de hele mensheid zou conditioneren.

En hij vervolgt – in wat een moment van verbluffende scherpzinnigheid genoemd mag worden:

‘Het lijkt binnenkort mogelijk de beschikking te hebben over microscopische bibliotheken [...] waarin foto’s van ieder belangrijk boek of document in de wereld worden opgeslagen en toegankelijk zullen worden gemaakt. De tijd is nabij dat iedere student [hij richt zich hier tot bibliothecarissen – fvv] in ieder deel van de wereld thuis in zijn studeerkamer, op zijn of haar gemak op zijn projectiescherm ieder boek of document, in een exacte kopie, kan bekijken.’¹

We schrijven 1938, op een moment dat de televisie net geboren is, maar een halve eeuw voordat de contouren van het *world wide web* zichtbaar zouden worden. Wells koesterde hoge verwachtingen van de *Permanent world encyclopedia*. Door het onderlinge begrip tussen de mensen en het besef van een gemeenschappelijk doel te bevorderen zou het *world brain* in staat zijn een gemeenschappelijke ideologie te creëren en vrede te brengen.

Vanaf haar opkomst is de nieuwe technologie doortrokken geweest van utopische verwachtingen. ‘Digitaal’ stond voor een nieuwe manier van denken, voor een nieuwe wereld, voor het einde van traditionele hegemonistische verhoudingen: het internet zou de macht teruggeven aan de burger en het informatiemonopolie van de elites en gevestigde belangen doorbreken. De digitale revolutie zou de doodsteek toebrengen aan de traditionele massamedia met hun wereldwijde, eenzijdige en bevooroordeelde beeld van de wereld. De digitale utopie raakte aan alle velden van cultuur en samenleving:

- de digitale revolutie zou de kunsten, de muziek en de film bevrijden van het juk van de industrie en de macht van de distributeurs;
- de publieke sfeer zou eindelijk de gestalte kunnen krijgen die de radicale en liberale filosofen van de verlichting hadden gedroomd: een open domein, transparant op een wijze die zelfs Jeremy Bentham niet had kunnen bedenken, toegankelijk voor

allen, een discussie van allen mét allen, onbemiddeld, en zonder aanzien des persoons, ongeacht gender, klasse en etnische achtergrond, niet gehinderd door politici die het volk behandelden als onmondig stemvee dat eens in de zoveel tijd naar de slachtbank van het politiek bedrijf – het stemhokje – geleid werd, kortom: *digital democracy* als de ultieme verwezenlijking van het verlichtingsideaal;

- de utopische verwachtingen raakten ook aan de wetenschap, te beginnen met de *verdeling* van de kennis, in de geest van Wells in 1938, een ideaal dat heden ten dage met veel vuur en geld wordt uitgedragen door Google: de volledige beschikbaarheid van alle kennis voor iedereen;
- maar niet alleen de distributie van de kennis, ook de *aard* van ons denken zou door de digitale revolutie transformeren: associatief en multisensorisch, met de hyperlink als crux, zouden de digitale media het denken en de wetenschap kunnen *bevrijden* van de dwang van de logische lineariteit, de hiërarchie van het geschreven woord en de eenzijdige gerichtheid op logisch-cognitieve kennisverwerving.

Het zijn dit soort denkbeelden die de kern vormen van de digitale utopie, zoals deze met name in de jaren negentig werd verwoord en gepropageerd.

En nu, vijftien jaar later? Als we goed luisteren, kan worden vastgesteld dat deze utopische verwachtingen nog maar nauwelijks aan kracht hebben ingeboet. Natuurlijk, wie de in vooral Nederland zo populaire *shock blogs* beziet, zal zich niet snel overgeven aan een lofzang op de *wisdom of the crowds*. Maar het feit dat 99% van alle weblogs nooit wordt bezocht, leidt zelden tot een relativering van de luid verkondigde verwachting van de voltooiing van de democratisering. Zelfs de utopische gedachte van het web als de *locus* van de *vloeibare samenleving* en *postmaterieële identiteiten* lijkt nauwelijks te lijden onder de uitkomsten van empirisch onderzoek dat erop wijst dat het sociale verkeer op internet

vooral gericht is op de bestendiging en versterking van wat we ‘traditionele’ sociale verhoudingen zouden kunnen noemen.

Onderwijl leiden dit soort utopische verwachtingen wel de aandacht af – om te beginnen van de geweldige economische belangen, van de macht van de industrie en mediaconcerns. Want de digitale wereld is vooral ook een wereld waarin geld, heel veel geld omgaat, een wereld die volledig is georiënteerd op de markt, waarin commerciële belangen grotendeels bepalen wat wij zien, hoe wij handelen op het web en welke hiërarchie daar heerst. Met de studie van die kanten van de digitale revolutie is nog maar nauwelijks een begin gemaakt – zomin als met de studie van de digitale utopie als ideologie.

Daar ligt misschien een mooie taak voor *Krisis*: een analyse van de digitale utopie als ideologie, of, naar Foucault, *het digitale vertoog*, dat richting geeft aan het denken en handelen en een uitdrukking vormt van heersende machtsverhoudingen. Een ideologie ook die haar eigen brandstapels opricht. Het zou een mooi nummer kunnen worden, ook digitaal.

Frank van Vree is historicus en hoogleraar Journalistiek en Cultuur aan de Universiteit van Amsterdam en auteur van diverse boeken, waaronder *In de schaduw van Auschwitz. Herinneringen, beelden, geschiedenis*.

© De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.

¹ H.G. Wells (1938) *World brain*, Methuan, p. 54.